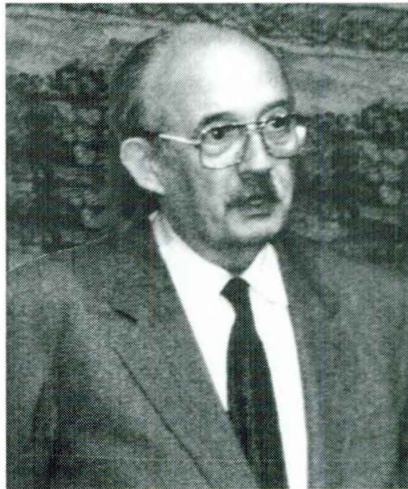

LLUÍS CASASSAS I SIMÓ (1922-1992)

In memoriam

Agraeixo al doctor Giralt, president de l'Institut, la seva gentilesa d'accedir que enceti aquest acte en memòria de Lluís Casassas i Simó amb unes breus paraules. I li ho agraeixo pel fet que el meu lligam amb el desaparegut amic Casassas ve de ben lluny, de seixanta anys enrera, de quan vàrem ésser companys d'estudi a l'Institut-Escola de la Generalitat.

Un lligam que es va refermar quan, de la seva mà i també de la de l'enyorat Lluís Solé i Sabarís, el professor que més va influir en l'afecció de nosaltres dos a la geografia, vaig ingressar a la Societat Catalana de Geografia. En el si de la Societat, i durant un bon nombre d'anys, vaig compartir amb Lluís Casassas, des de diferents comeses, les tasques il·lusionades de la Junta de Govern, i vaig rebre d'ell tothora, ensems amb els altres companys de Junta, guia i mestratge.

En succeir-lo ara fa dos anys en la presidència de la Societat, vaig avenir-me a una responsabilitat que només la seva promesa de continuar plegats una tasca ímproba, que havia culminat amb l'organització del Primer Congrés Català de Geografia, em va decantar d'acceptar. Malauradament, un any més tard Lluís Casassas ens deixava i, mancats del seu suport imprescindible, rebíem una herència feixuga que, els qui componem actualment la Junta de Govern, hem intentat d'anar acomplint i tirant endavant.

La Societat Catalana de Geografia ha dedicat el curs 1992-1993 a la memòria de Lluís Casassas, i hem considerat que la millor cloenda d'aquest curs era la col·laboració de la Societat en aquest acte, per a nosaltres ben emotiu, que l'Institut d'Estudis Catalans celebra avui.

En el transcurs de la sessió intervindran, tot evocant la figura i l'obra de Lluís Casassas, el senyor Tomàs Pou i Viver, Monsieur Georges Bertrand i el doctor Joan Vilà i Valentí.

El senyor Pou és president de la Societat Catalana d'Ordenació del Territori, entitat amb la qual la Societat Catalana de Geografia ha mantingut sempre una cordial col·laboració, i ens parlarà de «Lluís Casassas en l'ordenació territorial de Catalunya».

Monsieur Bertrand, soci honorari de la Societat Catalana de Geografia, és professor de geografia i antic president de la Universitat de Toulouse-le Mirail. Just en assabentar-se de la mort del seu amic Lluís Casassas ens va manifestar el desig de participar en l'homenatge a l'il·lustre desaparegut. Monsieur Bertrand parlarà de «Lluís Casassas et sa projection scientifique vers l'extérieur».

Finalment, i en representació de l'Institut d'Estudis Catalans, intervindrà el doctor Joan Vilà i Valentí, membre de l'Institut i professor emèrit de la Universitat de Barcelona, que ens parlarà de «La personalitat humana i científica de Lluís Casassas».

Clourà l'acte el doctor Emili Giralt i Raventós, president de l'Institut d'Estudis Catalans.

Vicenç Biete
President de la
Societat Catalana de Geografia

Lluís Casassas en l'ordenació territorial de Catalunya

Lluís Casassas em deia sovint que, quan hom considerava que calia fer una reforma, era necessari explicar-la i publicar-la. Deia: «Sovint hom pensa que les coses que es diuen i publiquen es llenquen al mar entre la incomprensió i l'oblit; però un dia suren, i assoleixen o col·laboren a assolir aquelles reformes». I això és singularment cert en aquesta qüestió de l'ordenació del territori a Catalunya, aquest gran tema en el qual per ell alguns ens sentim motivats. Precisament per això avui sóc aquí i intervinc en aquest acte com a president de la Societat Catalana d'Ordenació del Territori, filial de l'Institut.

I hi sóc *tout court* —com diuen els francesos—, perquè el geògraf Lluís Casassas, juntament amb l'economista Joaquim Clusa, va publicar un llibre que considero excepcional i que em dol que no hagi tingut la divulgació i l'acceptació que mereixia. És el llibre —que molts coneixeu— titulat *L'organització territorial de Catalunya*, publicat l'any 1981 per la Fundació Bofill, i en el qual també van col·laborar Eduard Domènech i Ferran Juncà.

Quan parlem de l'ordenació del territori en aquest segle xx a Catalunya, volem dir com organitzar o com distribuir les unitats administratives en el territori per servir millor els interessos col·lectius, deixant a part objectius més propis de l'urbanisme i de la planificació, que són com ordenar adequadament el territori, l'edificació i l'expansió urbanes al servei dels interessos generals.

Aquest és un tema, el de l'ordenació del territori, que a Catalunya va ser afrontat per la Generalitat de la Primera República, que cristal·litzà en dos decrets de l'any 1936, que es van constituir a Catalunya trenta-vuit comarques i nou regions (un llibre important dels professors Oriol Nel·lo i Enric Lluch explica magníficament aquest procés i aquesta gènesi). Però els esdeveniments polítics immediats van provocar que aquelles comarques mai no fossin veritablement funcionals, enteses com a unitats per a la prestació dels serveis públics. Però, el seu poder mític, sens dubte potenciat pel rebuig de més de quaranta anys, va provocar que més de cinquanta anys després fossin exactament reproduïdes per la Llei del Parlament català de l'any 1987, sense cap modificació territorial llevat de tres comarques, i s'instauraren, per tant, quaranta-una comarques, que són les que avui legalment estan vigents a Catalunya. Això es va fer sense cap estudi funcional, quan és conegut que els que van dissenyar aquelles comarques l'any 1936 —la ponència presidida per Pau Vila— havien demanat que se'ls indiqués per quins continguts calia

fer les comarques, és a dir, quins serveis calia que complissin. I aquí rau una de les grans qüestions de tota divisió territorial.

I penso que aquella pregunta no va tenir resposta perquè tampoc l'hagués tinguda si s'hagués fet avui, l'any 87, al Govern català; perquè aquella pregunta implica una altra de les grans qüestions de tota divisió territorial: si les comarques han de servir per descentralitzar el poder de la Generalitat, en el cas de Catalunya, o per suplir la poca capacitat de tants i tants municipis catalans —i espanyols, per descomptat— per complir els serveis que legalment avui tenen encomanats. Avui, en aquesta segona meitat del segle xx, a Catalunya i a Espanya la contestació no té, per mi, més que un sentit: les unitats territorials superiors als municipis han de servir —molt principalment— per suplir la manca de mitjans de tants municipis que tenen per complir les funcions que les lleis —«paradoxalment» alguns pensaran, i amb raó— els encomanen de complir.

Però aquesta qüestió, plantejada des de fa anys a Espanya i a Catalunya, no ha estat resolta. Sí que l'han resolta altres països europeus, però avui a Catalunya, després de dotze anys d'autogovern o de govern autònom, la situació em sembla preocupant: tenim 943 municipis, cada any s'incrementen —l'any 1979 eren 933 i actualment són en tràmit de segregació quatre municipis més: Ciutat Badia, Bellaterra, l'Estartit i Sant Antoni de Mar. Si es segueix aquest ritme, és obvi pensar que qualsevol grup de cases, qualsevol barri, qualsevol nucli, qualsevol districte, qualsevol sector que pugui defensar que té una certa identitat territorial, es convertirà en municipi i, per tant, en els decennis futurs Catalunya tindrà un nombre indeterminat de nous municipis. I vull només fer constar que avui el 86 % d'aquests municipis té menys de 5.000 habitants, i que 5.000 habitants és un nivell en què és molt difícil tenir mitjans econòmics, personals, etc., per complir els serveis que les lleis diuen que han de complir aquests municipis. No és aquest el moment d'analitzar les causes d'aquesta situació —en part, legals—, però vull fer constar que la nostra Societat, a requeriment de l'Ajuntament de Torroella, ha emès fa uns dies un informe que parla d'aquesta qüestió perquè té en via de segregació el nucli de l'Estartit.

A part d'aquesta realitat municipal, hi ha a Catalunya una altra realitat: les quatre diputacions provincials. Hi ha, a més, les quaranta-un comarques creades per les Lleis, 6/87 i 5/88, els serveis territorials dels tretze departaments de la Generalitat —generalment d'àmbit provincial, però alguns no coincideixen amb les províncies— i els delegats del Govern de la Generalitat —un a cada província. I hi ha, a més, un delegat de l'Estat per a tot Catalunya; hi ha, encara,

quatre governadors civils —un per cada província—; hi ha, finalment, les delegacions de diversos ministeris de l'Estat a Catalunya (generalment d'àmbit provincial, però alguns d'àmbits territorials diferents). La proposta del senyor Fraga, en parlar de l'«Administració única», anava en un sentit d'intentar corregir aquest desgavell.

Encara hi ha alguna cosa més a Catalunya, i és la possible creació futura de les regions, amb un àmbit territorial i un nombre no determinats, que la Llei catalana 5/87 anuncia, i que està pendent només —segons diu la mateixa Llei— del fet que Catalunya es constitueixi en una sola província. I això passa a Catalunya, un país de 6.060.000 habitants i amb una superfície de 32.000 km². Algú em dirà que això passa perquè les lleis així ho disposen; jo diré que això, en part, és veritat —i no ho podem analitzar ara—, però no del tot. A Catalunya, en aquests últims deu anys, no hi ha hagut una idea clara d'on es volia anar en la divisió territorial. Durant la presidència del senyor Tarradellas, un moment en què no hi havia la Constitució, un moment en què es podia afrontar el problema provincial i possiblement les províncies no haurien existit, no hi va haver una idea clara de què s'havia de fer amb el tema territorial.

Què va proposar Lluís Casassas en aquesta situació l'any 1981, com a aportació científica per solucionar aquest problema? Lluís Casassas va desenvolupar, fonamentalment, el que havia exposat anys abans, en una tasca que només puc exposar per sobre; una tasca que és fruit de la meditació i de l'estudi, i també del coneixement real del país que tantes vegades ell havia trepitjat. S'hi endinsà al costat de Joaquim Clusa i hi aportà la racionalitat, que era conseqüència —i aquest és el seu mèrit— de l'estudi profund i coneixedor de la realitat, i ho va fer en la línia de l'escola anglosaxona d'aquest segon tombant del segle xx, que ha iniciat nous camins per a la geografia, de la qual van ser promotors singulars a Catalunya Pau Vila i Josep Iglésies —encara que tots ells influïts, òbviament per l'escola francesa.

La tesi doctoral de Lluís Casassas, llegida l'any 1976, sota el títol *El paper de Barcelona en la formació i l'ordenament del territori català*, havia fet aportacions sobre la relació camp-ciutat, sobre el model territorial català, sobre els fonaments ideològics o filosòfics —que hi són, explícitats o no— de les teories i, en aquest cas, de la teoria sobre l'ordenació del territori i en els cinyells metropolitans. Després, en el seu llibre *Fires i mercats de Catalunya*, de l'any 1978, es planteja si és veritat —tal com alguns havíem afirmat— que les fires i mercats ja havien desaparegut, si la transformació de la xarxa de mercats de carretera exigia plantejar, o no, de nou l'organització de l'espai i de la

divisió territorial. Cal recordar que Pau Vila va establir, com a base de les comarques —que van ser els mercats de Catalunya—, assolir que tots els pobles de cada comarca poguessin anar i tornar en un sol dia en carro al cap de comarca. Cal també recordar que un criteri semblant va justificar la creació —encara que sembli estrany— dels vuitanta departaments francesos, per un decret de 1789, en què el criteri va ser que es pogués anar i tornar amb cavall en un sol dia de qualsevol indret del departament a la seva capital.

Pau Vila en el seu estudi, va fer una enquesta als ajuntaments i aquests li van contestar que eren vuitanta els mercats de Catalunya. La ponència, però, va escollir-ne trenta-vuit perquè es pensava, fonamentalment, en la Generalitat o en la descentralització dels serveis que tenia en aquells moments, i no es pensava, en canvi, en un problema que ha estat punyent en anys posteriors, que és el problema dels petits i mitjans municipis, i és cert que els serveis dels municipis s'han incrementat extraordinàriament, socialment i legalment en aquests últims anys.

Lluís Casassas, en aquest llibre de *Fires i mercats de Catalunya*, va fer seves les paraules de Josep Iglésies de l'any 1966, en el seu llibre titulat *La realitat comarcal de Catalunya*, quan aquest va dir, a despit d'aquelles suposades supressions: «Resulta que a Catalunya hi ha», això ho diu l'any 1966, «113 localitats que celebren autèntics mercats amb cercle d'atracció més o menys extens. Cuitem a dir que estímem», continua dient Iglésies, «que aquest nombre no ha pogut canviar gaire a través dels segles». I Casassas, en els estudis que exposa en aquest llibre, acaba conclouent que a Catalunya hi ha —en el moment que el publica— cent vint-i-vuit mercats.

Després, en el llibre *L'ordenació territorial a Catalunya*, de l'any 1981, analitza el territori català i les relacions residència-treball, els viatges per compres i per lleures, la intensitat del tràfec, les relacions telefòniques i altres sistemes de comunicació; i tot això per copsar, per examinar, per veure realment quina era l'estructura real de les xarxes urbanes i del camp del país, de Catalunya. També examina les competències legals de tots els nivells dels serveis públics de l'Administració. Amb aquests antecedents, descriu el que per a ell en aquell moment és Catalunya territorialment. Primer, Barcelona, dominant en tants aspectes; després, quatre realitats més: Lleida, Tarragona-Reus, Girona i Manresa. Diguem, de passada, que això li ha merescut una certa crítica, que l'acusa d'elogiar el sistema divisoriu provincial; crec que no és just, perquè és el reconeixement d'una realitat. Vull només fer constar que Lleida, de l'any 1940 a l'any 1986, incrementà la població —la capital només— multiplicada per 2,6; que Tarragona

la va incrementar multiplicada per 3; que Girona la va incrementar, comptant-hi Salt i Sant Gregori, multiplicada per 3,8, i que Barcelona la va incrementar, molt menys, només multiplicada per 1,6.

A part d'aquesta segona realitat, n'hi ha una tercera, que són les trenta-vuit comarques de la ponència de l'any 1932 i 1936, i després hi ha una quarta realitat, un grup petit de pobles, més petits que a nivell comarcal, que difícilment se senten identificats amb una comarca i que a vegades tenen uns entorns poc clars: el Lluçanès, el Moianès, les Valls de Camprodon, Artesa de Segre i d'altres. I, finalment, una resta, sense un centre clar, que no està estructurat i que inclou sectors de la plana i de l'alta muntanya.

Tot això dona a Casassas, aproximadament, cent ciutats o cent nuclis urbans importants, estructurats —ahora, si es vol— en deu ciutats més importants. I aquest seria l'esquema que ell defensa per a Catalunya, i aquesta tesi està en la línia —no diré «exacta»— del que va defensar Manuel Solà-Morales en la seva aportació «Capital i ciutats a Catalunya, una perspectiva de futur» publicat en el llibre *Catalunya cap a l'any 2000*, editat per la Fundació Bofill l'any 1979; Solà defensa aquí que són cinquanta, aquestes ciutats.

Amb aquests antecedents, Casassas proposa crear a Catalunya cent vint-i-set municipalies, amb unes finalitats clares, que són, en resum: substituir o aglutinar els 933 municipis existents per solucionar el problema que, per ell —i per mi també—, era cabdal l'any que va publicar el llibre: és a dir, el problema de la insuficiència de mitjans de molts municipis. Segona, constituir un mínim nivell entre la Generalitat i el territori; naturalment, això entès en el sentit d'un nivell d'administració local, perquè sí que admet, però, la creació de les regions; que aquestes entitats tinguin al voltant d'una població de deu mil habitants i que en el seu interior les distàncies no siguin superiors a 6 km entre els nuclis de cada municipalia, i, finalment, a l'efecte de delimitar un nucli o un altre com a municipalia, construir un cert contrapès polític entre unes municipalies i les altres. I en el llibre va dibuixar les cent vint-i-set municipalies —i aquí radica el seu mèrit—, les va delimitar sobre el territori i es va comprometre en el disseny, amb allò que vol dir d'exigència, d'estudiar els municipis, els seus entorns urbans, les ciutats i els nuclis. És una aportació, per tant, per solucionar —repeteix— un dels problemes bàsics: el de la insuficiència de tants i tants municipis.

La preocupació de Casassas per aquest problema dels petits municipis és tan cabdal que en un debat sobre les futures regions a Catalunya que vàrem organitzar a la nostra Societat a Girona l'any

1989, en qual va intervenir, va dir el següent: «Deia, no fa gaires dies, un conseller de la Generalitat que havia estat a la inauguració d'un edifici d'un ajuntament, i que estava sorprès i pensava com podia viure aquell municipi que té 64 habitants. A mi em va cridar l'atenció el fet que aquest conseller no conegués aquest fet, perquè hi ha centenars de municipis que tenen menys de 500 habitants. Si pensem que hem d'enfortir el govern municipal, li hem de donar les possibilitats d'actuació i les possibilitats de disposar d'un aparell administratiu que no podrà tenir un municipi d'aquella grandària. Aquest agrupament de municipis és indispensable en un primer pas; per això hi ha la por, que es manifestava aquest matí», es referia a una altra aportació feta en el mateix acte, «una por que tot s'enfonsi en la divisió comarcal recentment aprovada: que no es pugui arribar a consolidar. Només es consolidarà si prèviament es fa una reforma del municipi bàsic a Catalunya». Tots sabem les xifres, que han estat dites moltes vegades, que expliquen la situació dels municipis a Catalunya. Tot és opinable i tot es pot criticar, però crec que el mèrit és ben notori, al nostre país, com a aportació per solucionar el problema de tota l'ordenació territorial, que és el dels petits i mitjans municipis.

Algú podria preguntar per què no va fructificar; crec que no ho podem analitzar en aquest moment. La solució proposava dividir per set els municipis i crear les municipalies. Crec que en aquest país ha faltat serenor, racionalitat, i que ens hem deixat o s'han deixat portar per un mimetisme injustificat. No vull amagar que a Catalunya hi ha hagut altres propostes de divisió territorial, i haig de citar les de Manuel Ribas Piera, la d'Albert Serratosa, la proposta de l'Acadèmia de Jurisprudència del Col·legi d'Advocats de Catalunya, la d'Albert Serratosa i Joaquim Clusa, la de Joan Alemany i Jordi Borja, la de Josep M. Vilaseca, la d'Enric Argullol i alguna altra, però totes aquestes no dibuixen el mapa municipal, no fan una divisió del problema de fons; cap —a excepció d'algunes que sí que ho han dibuixat, al nivell de regions o al nivell de vegueries— no ha assumit el compromís d'enfrontar-se al problema bàsic de fons.

No voldria acabar aquesta meva intervenció sense parlar, molt sucintament, del que s'ha fet a Europa, perquè no hem de pensar que el problema només és nostre. Doncs bé, a Europa, Dinamarca, els anys del 1962 al 1974, va reduir de 1.387 municipis a 275; Suècia, els anys 1952-1954, va reduir els seus 2.500 municipis a 278; Noruega, l'any 1974, va reduir els seus 744 municipis a 443; Alemanya, l'any 1980, va reduir els 24.512 municipis a 8.406; Holanda va reduir els 1.014 municipis a 714, i avui en té 647 per una segona reducció; Bèlgica, un dels països més dràstics en aquest sentit, va reduir els

seus 2.663 a 589; Àustria va reduir els seus 3.879 municipis a 2.314, i Anglaterra va reduir les seves 2.244 unitats administratives a 332, amb similars mesures a Escòcia i al País de Gal·les. En són una excepció França, que no ha portat a cap cap política directa en aquest problema, si bé unes lleis dels anys 1971 i 1975 han disposat, han creat comunitats urbanes i districtes, especialment en certes àrees, que assumeixen funcions municipals, i Itàlia tampoc no ha afrontat el problema, però ha creat unes zones d'intervenció prioritària i comunitats de muntanya, també destinades a solucionar el problema, però sembla que sense gaire èxit. Aquests països no són tan diferents del nostre, i no som cap cas especial, ni un cas únic ni un cas singular.

El tema de la divisió territorial és un tema obert, però el treball de Casassas, pensat i treballat al llarg dels anys, quedarà com l'aportació més fonamentada i valuosa; per mi, quedarà com l'aportació de la racionalitat. Els països sovint són més fàcils d'arrossegat pel sentiment que per la raó, aquell tan rendible a curt termini. Els països, però, s'estructuren amb aportacions científiques de vàlua; Anglaterra en fou un exemple l'any 1970, en què va reduir els seus municipis de la manera indicada. I el «dia D», el dia primer d'abril de l'any 1974, en què es van implantar a Anglaterra les noves entitats administratives, tots els diaris i mitjans d'informació van anunciar als ciutadans les noves unitats administratives on havien d'anar per gestionar els problemes que abans gestionaven altres administracions. A Catalunya, poquíssims en vam ser conscients —suposo— que el dia que van néixer les comarques derivades de la Llei catalana de l'any 1987 ni vam llegir cap missatge en el sentit indicat d'Anglaterra.

Quan vaig veure per última vegada Lluís Casassas, un matí del mes d'abril, a la plaça Tetuan, molt a prop de casa seva, poc pensava que no el veuria més. El seu record estarà sempre amb mi com un home compromès amb el país, un home que va assumir el risc de tot científic, que és el de defensar una reforma i comprometre's, i potser equivocar-se i potser sacrificar-se. No obstant això, crec que la reforma que va defensar era i és necessària, i crec que la seva aportació va ser valuosa.

Crec que, d'això, n'és testimoni un document que en aquests moments a Catalunya està en debat, i és el Pla Territorial General de Catalunya, que, des de fa uns mesos, està en informació pública. I aquest document, encara que amb uns objectius ben diferents de qualsevol divisió territorial, ha identificat vuitanta-quatre sistemes urbans i, pel que fa a sistemes de proposta, ha identificat seixanta-quatre àmbits de ciutats futures com a territoris de posterior planeja-

ment. Em sembla que, si ho meditem serenament, és una confirmació que està en la línia de les cent vint-i-set municipals del llibre de Lluís Casassas i Joaquim Clusa.

Que sàpiguen Lluís Casassas i els seus que uns altres geògrafs, economistes, juristes, urbanistes, estudiosos, continuarem portant la torxa que ell va portar; que els seus estudis no han estat endebades, i que un dia Catalunya, si sap equilibrar el sentiment —que potser ens ha portat on som— amb la racionalitat, comprendrà l'aportació valuosa que Lluís Casassas va fer per solucionar un problema que continua sent cabdal: el de la seva organització territorial.

Tomàs Pou i Viver
President de la
Societat Catalana d'Ordenació del Territori

Lluís Casassas et sa projection scientifique vers l'extérieur

Lluís Casassas reste parmi nous. Comme un ami et pour toujours.

Si l'homme n'est plus il reste la figure. Cette haute silhouette sombre et massive, devenue avec le temps légèrement voutée mais toujours ferme. Ce verbe haut, cette moustache batailleuse. Plein de cette vitalité et de cette convivialité catalanes qui réchauffent le cœur.

Si l'homme n'est plus il reste la stature. Celle du grand universitaire, du grand professeur et du grand géographe ; celle du grand catalan, militant de la Catalogne.

Si l'homme n'est plus il reste l'empreinte. Celle de l'amitié, de la convivence, de l'échange. Cette alacrité intellectuelle de la pensée critique et constructive.

Vous me demandez aujourd'hui de lui rendre hommage en cette circonstance et en ce lieu solennels. C'est un honneur écrasant, lourd de signification pour tous les géographes français. Je suis ici en tant que géographe, membre honoraire de l'Institut d'Estudis Catalans, non catalan parmi les catalans. Quel honneur extraordinaire de parler devant vous de Lluís Casassas, notre compagnon et notre frère ! Et je m'exprime en français, langue que maîtrisait Lluís Casassas et dans laquelle il aimait à s'exprimer ; langue dans laquelle nous échangeons vivement nos idées et nos différents mineurs de spécialistes sourcilieux.

— Il y a quelques mois à peine il m'avait invité ici même à traiter de l'«urbanité». Déjà fatigué, il n'avait pas pu m'apporter toutes les précisions nécessaires pour aborder le sujet. J'ai eu beaucoup de difficultés à concevoir et à prononcer cette conférence. Ce n'est qu'à la longue, ce n'est peut-être qu'aujourd'hui et ici même, après avoir lu ou relu plusieurs des travaux de Lluís Casassas, que je commence à peine à entrevoir que sous le mot d'«urbanité» il plaçait tout ce qui concourt à cet art de vivre la ville, forme la plus achevée de la modernité. En somme, l'urbanité catalane et barcelonaise élevée au rang de modèle d'une vie sociale longuement amalgamée dans le creuset de la Méditerranée.

— Il n'avait pas pu assister à la conférence. J'étais allé avec certains d'entre vous le saluer ainsi que Madame Casassas. Il nous avait reçu alité. Il corrigeait vigoureusement des épreuves d'imprimerie : luttant contre le temps, luttant contre lui-même, jettant ses dernières forces dans cette réflexion sur Barcelone et l'aménagement du territoire ca-

talán. Image de l'honneur de l'home qui va jusqu'au bout de lui-même.

Voilà pourquoi Lluís Casassas est un ami et une référence.

Rien pourtant ne nous prédisposait à cette rencontre. Nos chemine-ments étaient différents. Lluís, géographe urbain. Moi, géographe physicien. Où sont donc nos convergences ?

— D'abord, Barcelone et la Catalogne. On s'est effectivement rencontré sur ce terrain, au cours d'une visite commentée par lui. Fougueux, intarissable, fulminant, exubérant. Il dominait son sujet et donnait à aimer sa ville. J'avais toujours aimé Barcelone, avec lui je l'ai comprise et aimée encore davantage, moi qui n'aime pas particulièrement les villes. Telle est la première convergence : entre nous, avec nous, il y avait Barcelone. A mon tour, je lui ai fait visiter Toulouse, à ma façon, certainement sans génie particulier, comme un non spécialiste en quelque sorte. Chaque paysage, chaque information le renvoyait inéluctablement à Barcelone. Barcelone comme modèle urbain ; pas le modèle au sens de la perfection, il n'avait pas de ces naïvetés, mais le modèle heuristique celui que l'on maîtrise et qui sert à comprendre et à faire partager.

— A cette première et décisive convergence s'en ajoute en autre : celle qui associe la géographie urbaine à l'aménagement du territoire, la théorie à la pratique.

— Je ne peux pas davantage ignorer d'autres points de rencontres philosophiques : ce souci permanent des hommes et du social, de la solidarité, de la justice, de la liberté.

Comment Lluís Casassas était-il perçu hors de la Catalogne ?

— D'abord, sans conteste, comme un catalan et comme un barcelonais, ce qui n'étonnera personne. Il portait la Catalogne en lui ; en somme, il voyageait avec ! Ensuite il était connu et reconnu comme géographe, vigoureux produit de l'école catalane : celle de Lluís Solé i Sabarís et celle de Joan Vilà i Valentí qui dirigea sa thèse soutenue en 1976, le tout dans l'ombre tutélaire de Pau Vila. Plus largement encore il apparaissait comme un géographe urbain qui avait su, très tôt et avec succès, poser les questions globales d'aménagement du territoire, à la fois dans leurs dimensions politiques, administratives, économiques et sociales.

Grâce à l'amabilité et au travail de Madame Marie-Rose Gonne, documentaliste à l'Institut de Géographie de Toulouse, j'ai eu la possibilité de consulter un répertoire quasi exhaustif de la bibliographie de Lluís Casassas telle qu'elle apparaît au niveau international, y compris d'ailleurs ses premières oeuvres consacrées à la géographie physique (Biblioteca Nacional de Madrid. 1992. Rebiuim : réseau des bibliothèques universitaires espagnoles). Lluís Casassas y apparaît, presque exclusivement, comme le grand spécialiste de Barcelone et de l'aménagement du territoire catalan. Il n'a jamais dévié d'un pouce !

C'est l'homme d'un seul lieu, d'un seul thème, d'une seule conviction. Mais quelle puissance !

— Au travers de la chronologie de ses oeuvres on perçoit une évolution, un enrichissement et surtout une puissante maturation de la pensée. Il se situe, dès le départ, au carrefour d'influences multiples, à la fois scientifiques et politiques. L'influence catalane est prépondérante, c'est celle de ses maîtres mais elle n'est jamais exclusive et encore moins fermée. C'est le terreau dans lequel il enracine son système de référence. Il a indéniablement subi une influence de la géographie française, et en retour, il a beaucoup apporté aux géographes français. Il faut d'abord citer l'apport philosophique de l'historien Pierre Vilar qu'il cite souvent dans ces travaux, tout particulièrement *La Catalogne dans l'Espagne moderne* (Paris, 1962). Il a participé à de nombreux échanges avec les géographes français : le groupe Remica avec Bernard Kayser et André Boudou, ensuite Robert Ferras, Paul Claval, etc.

L'influence anglo-saxonne est beaucoup plus discrète quoique présente (Christaller).

Il ne me reviens pas ici de traiter de la conception géographique de Lluís Casassas. Mais je tiens à dire ceci :

— Lluís Casassas a été l'un des premiers géographes à appréhender le phénomène urbain dans sa globalité d'organisation territoriale débordant sur le rural. Dès 1977, il propose le concept de la Ville-Catalogne, «Catalunya-Ciutat», qui est en train de se réaliser. Si aujourd'hui Lluís Casassas avait un dernier chapitre à écrire ce serait : Barcelone n'est plus dans Barcelone. Barcelone n'est plus dans la Catalogne, Barcelone est devenue une Euro-cité !

Ce dernier chapitre, nous l'écrivons ensemble dans l'esprit qui était le sien, dans l'esprit de la citation de Paul Langevin qu'il avait placé en

épigraphe et sur laquelle je veux terminer pour dire avec lui et pour lui... «notre confiance dans l'avenir de l'effort humain d'inspirer et de soutenir notre volonté de défendre contre toute agression le trésor de culture et de civilisation, si lentement, si douloureusement recueilli par nos ancêtres au cours des siècles et le transmettre à nos fils avec toujours un peu plus de science, un peu plus de justice et un peu plus d'amour».

Lluís Casassas a accompli cette tâche. Il ne fait plus qu'un avec la géographie, la culture et la terre de Catalogne.

Georges Bertrand
Président honoraire de l'Université de Toulouse-Le Mirail
Membre honoraire de la Societat Catalana de Geografia
de l'Institut d'Estudis Catalans

La personalitat humana i científica de Lluís Casassas

En els textos que segueixen, podem llegir les paraules que el doctor Joan Vilà i Valentí pronuncià en l'acte en memòria de Lluís Casassas, precedides d'una sinopsi biogràfica de l'il·lustre home-natjat escrita també pel doctor Vilà i Valentí.

SINOPSI BIOGRÀFICA (1922-1992)

Lluís Casassas i Simó nasqué a Sabadell l'any 1922. Caldria destacar d'antuvi l'ambient familiar que va trobar, ben favorable a una bona formació intel·lectual i ciutadana. El seu pare i la seva mare, mestres ambdós, foren uns excel·lents educadors. En aquest context, ell degué començar ja la seva inclinació i el seu interès cap a la natura i cap als homes; en particular, la natura i els homes del seu país. Recordo com em mostrava amb il·lusió una petita monografia local, ben interessant, del seu pare, Enric Casassas i Cantó, sobre Tona, on havia dirigit una colònia d'infants. De les activitats pedagògiques paternes, jo en tenia informació directa a través del meu pare, mestre també en un grup escolar barceloní; tots dos coincidiren, cap als anys 1933-1934, en reunions professionals —es tractava, llavors, d'un magisteri amb bona formació i experiència i amb una notable inquietud— i en unes emissions pedagògiques dutes a terme per Ràdio Associació de Catalunya.

Tot seguit, convé afegir que Lluís Casassas fou alumne de l'Institut-Escola de la Generalitat. L'ambient i els ensenyaments rebuts constituïren una forta petjada en la seva jove personalitat. En servava un gran i profund record. Parlava amb entusiasme, molts anys després, d'un cúmul de fets i experiències, i en particular d'uns quants professors, molt especialment del director, el doctor Josep Estalella. Quan ja estava dedicat plenament a les recerques geogràfiques, mai no s'oblidava de recordar que el seu professor de geografia a l'Institut-Escola fou el doctor Lluís Solé i Sabarís.

Als estudis universitaris de geografia, inici d'una relativament breu però densa i brillant tasca científica, hi accedí ja gran, en bona part per desfavorables circumstàncies socials i acadèmiques, sobre les quals no val pas la pena insistir en aquestes pàgines. Més endavant, és clar, parlarem de la seva formació geogràfica universitària. Però abans voldríem subratllar un parell de facetes que ens semblen molt

destacades dins de la seva personalitat. Lluís Casassas era un home d'una notable cultura i especialment obert al coneixement dels altres homes i de llurs activitats. En les seves converses, en les seves classes i conferències, aquest fet quedava ben evident. Als homes, s'hi acostava per informacions alienes i per lectures, però especialment a través d'un contacte directe, com a company en el diàleg o en l'acció. Des dels primers anys setanta es mostrava professionalment com un geògraf; però sempre va poder presentar-se, sens dubte, com un bon coneixedor dels homes i dels grups humans. Amb motiu del seu traspàs, quan hom fa un esforç per sintetitzar l'obra i el tarannà de la personalitat perduda, he vist diverses vegades que curiosament li era aplicada, jo crec que ben encertadament, a més de «geògraf», la qualificació d'«humanista».

Cal subratllar també el seu compromís social i polític, en moments difícils, els anys després de la Guerra Civil. Paral·lelament a l'inici d'estudis universitaris a la Facultat de Dret, mantingué ja clarament actituds d'oposició al poder imperant, en especial formant part dels Grups Nacionals de Resistència. Per aquells anys de joventut, col·laborà també en l'inici i en el desenvolupament de diverses activitats culturals catalanes, dins d'una actitud que tots sabem que era, en aquells moments, ben perillosa. Circumstàncies diverses motivaren que abandonés els estudis universitaris, però mantingué ben fermes tots els seus compromisos socials, culturals i polítics que, al llarg d'aquells anys, havia iniciat.

Voldríem assenyalar encara un altre aspecte. Quan, passat un temps, hom encetà tímidament la recuperació pedagògica en els nivells primaris, Lluís Casassas hi jugà amb continuïtat un cert paper impulsor, tot assessorant i col·laborant amb diversos centres d'ensenyament. En una d'aquestes escoles, hi fou professora la seva primera muller, Marta Ymbert, i també la segona, Maria Jesús Marquès.

Parlem ara del geògraf. A la Universitat de Barcelona, hi entrà per segona vegada, ja que com hem dit feia un bon nombre d'anys que hi havia cursat estudis a la Facultat de Dret, quan s'assabentà que un petit grup de professors impulsava, a la Facultat de Filosofia i Lletres, Secció d'Història, uns ensenyaments geogràfics que pretenien tenir una certa modernitat i un cert rigor. Fins i tot assajaven d'iniciar una especialitat de geografia, fet que fou realitat, per primera vegada en una universitat de l'Estat espanyol, a partir del curs 1969-1970, ja fa més de vint anys. Llavors Lluís Casassas cursà els tres anys acadèmics dels esmentats estudis geogràfics especialitzats i, per tant, en assolir la culminació de la llicenciatura, el juny de l'any

1972, formà part de la primera promoció de geògrafs de la Universitat de Barcelona.

Tot seguit va preparar i va presentar una tesi de llicenciatura, la primera —de les presentades al Departament— redactada en català, sobre una petita comarca, el Lluçanès, que vaig tenir l'honor de dirigir (*El Lluçanès: evolució recent, 1950-70*). Bé, això de «dirigir» és un dir. En realitat, la meva tasca es concretava, en aquest cas, en unes converses, en les quals jo aprenia tant com ell, i en unes orientacions de caràcter metodològic i acadèmic, món del qual n'havia estat allunyat dos decennis. Poc després, el treball fou publicat per la Fundació Salvador Vives Casajuana; a l'encapçalament, l'autor hi fa constar significativament uns mots de Josep Estalella: «Aquesta és la clau de tot: l'amor a les coses com a promotor del seu coneixement; el coneixement de les coses com a causa de fer-les estimar».

Essent universitari, Lluís Casassas portava ja un considerable bagatge d'experiències i de coneixements geogràfics, especialment respecte a Catalunya. La formació universitària que rebé degué comportar especialment, em sembla, un cert enriquiment i ordenament conceptual i metodològic. Els contactes i les converses amb els diversos professors, d'orientacions i sensibilitats ben diferents, futurs companys en la docència i en la recerca, li serien sens dubte profitosos. Era poc amic de disquisicions teòriques, però en aquells moments degué anar definint marcs conceptuals i mètodes d'investigació.

Cal afegir, respecte a l'esmentada època, i ara al marge de la Universitat, el notable impacte que sobre ell exercí, com a persona i com a professional de la geografia, Pau Vila. Lluís Casassas l'ajudà en la preparació de part del text sobre la ciutat de Barcelona dins de l'obra *Geografia de Catalunya* que dirigia el professor Lluís Solé i Sabarís (volum III, que veié la llum l'any 1974). Poc després, tots dos publicaren una obra fonamental per a l'estudi de la capital catalana: *Barcelona i la seva rodalia al llarg del temps*.

En la trajectòria de treball de Lluís Casassas, l'anàlisi comarcal, que realitzà de manera ben notable, podia constituir tan sols una etapa dins d'una línia de recerca més àmplia i més general. De fet, aquest projecte científic desembocà finalment en un problema, un gran problema, de caires tan sols científics en una primera fase, però que ràpidament es carregava de sentits i significats socials, socio-econòmics i àdhuc polítics. Em refereixo a l'estructuració territorial de Catalunya. Immediatament, aquesta qüestió a tot arreu, però especialment al nostre país, mostra dues cares: es tracta no sols de delimitar unes unitats territorials i administratives, sinó també de defi-

nir el joc de relacions que hi ha entre la ciutat capital i tot l'àmbit del país.

La seva tesi doctoral, que vaig tenir també l'honor de dirigir, la dedicà preferentment a aquesta segona qüestió, sota el títol de *El paper de Barcelona en la formació i en l'ordenament del territori de Catalunya*. La seva presentació, l'any 1976, va donar lloc a un viu debat, que a tots ens interessà i complagué, tant per l'altura i serietat de la controvèrsia com perquè constituïa, en definitiva, l'aportació d'un grup universitari de geògrafs a uns problemes d'uns indubtables valors territorials, socials i polítics. Poc després fou publicada sota el títol de *Barcelona i l'espai català* (Barcelona, 1977). Una de les idees fonamentals d'aquest treball era, sens dubte, la definició del paper que Barcelona havia de jugar dins del conjunt del territori català i que cap part d'aquest podia deixar de ser considerada en el feix de relacions i funcions establertes.

La metodologia i els objectius de les recerques del nostre autor es van anar orientant cap a la resolució dels problemes referents a les relacions, a través de les divisions administratives o político-administratives, entre masses de població i llurs territoris corresponents, dins del marc català. Estudiosos ben diversos estaven i estan interessats per aquestes qüestions, en particular probablement geògrafs i economistes; però molts investigadors i experts —com poden ésser arquitectes, juristes i sociòlegs, entre d'altres— participen en l'intent de resolució dels dits problemes. En últim terme, el debat i l'aplicació afecta a tots, és clar, des dels que han de prendre les decisions polítiques fins als mateixos habitants i administrats.

Respecte a la ciutat de Barcelona, Lluís Casassas intervingué en la divisió per districtes, amb una publicació fonamental, preparada i escrita juntament amb l'economista Joaquim Clusa, que veié la llum l'any 1981 (*L'organització territorial i administrativa de Barcelona*).

Quant al conjunt de Catalunya, hi treballà a partir del marc d'estudi ja dibuixat en la seva tesi, tot desenvolupant els conceptes i mètodes de treball i tot definint nous objectius i noves conclusions. En uns mots d'una de les seves obres, el nostre autor delimità perfectament motivacions i finalitats de la tasca empresa, «esperonats per l'apassionada necessitat de participar en el debat obert a Catalunya sobre els problemes de la divisió territorial. Durant el seu transcurs ens ha guiat, ensems, la fretura d'una tasca científica eficaç i ben feta i el desig que, un cop enllestida, pogués contribuir a millorar la qualitat de vida col·lectiva dels catalans i a fer del nostre territori un país més civilitzat i més habitable».

Lluís Casassas treballà gairebé sempre en equip en aquestes tasques. Amb l'economista Joaquim Clusa, ja esmentat, es féu responsable de la publicació de diversos treballs fonamentals, especialment el que fou encarregat per la Fundació Jaume Bofill l'any 1980 sobre l'organització territorial de Catalunya. Però, a més, solien col·laborar en els seus treballs altres geògrafs i experts, especialment altres companys del Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona i alguns deixebles recents i fins i tot estudiants. Sabia organitzar un treball col·lectiu i eficaç, dins del qual es reflectia amb força la seva personalitat que sabia suplir les deficiències o mancances que poguessin presentar-se.

Amb la col·laboració dels geògrafs Carles Carreras i Isabel Rueda, a més de la de Joaquim Clusa, presentà l'any 1979 les *Bases teòriques i pràctiques de la divisió territorial de Catalunya*. La tasca posteriorment realitzada es reflecteix en una obra que realment és fonamental, signada juntament amb el darrer autor esmentat: *L'organització territorial de Catalunya* (Barcelona, Fundació Jaume Bofill, 1981). En aquest llibre hom defineix curosament a Catalunya cent vint-i-set agrupacions de municipis anomenades *municipalies*, tot assajant de resoldre les dificultats d'acció i àdhuc inoperàncies que, a voltes, els municipis per si sols presenten. En l'estudi del problema en el conjunt català, no hi manquen tampoc les referències a unes divisions superiors que formarien l'administració perifèrica de la Generalitat, el que en podríem dir *vegueries* o *regions* —potser millor *subregions*, pensem nosaltres, per evitar possibles confusions. Respecte a les *municipalies*, els autors subratllen que «la proposta satisfà els principis territorials i d'eficàcia tècnico-administrativa demanats. Des del punt de vista territorial i humà, reconeix les unitats on avui es produeixen la major part de relacions humanes (sistema urbà) i consolida les àrees més disperses en unitats de gestió i govern de serveis col·lectius».

Nombroses conferències i publicacions mostren que aquests problemes continuaren interessant-lo vivament en el futur. Col·laborà a més, amb diverses institucions polítiques —Ajuntament de Barcelona, Diputació Provincial de Barcelona, per exemple— com a expert i assessor en aquestes qüestions. D'altra banda, era membre de les Comissions de Delimitació Territorial i d'Urbanisme de la Generalitat de Catalunya, precisament en representació de l'Institut d'Estudis Catalans. Escollí el mateix tema quan, fa un parell d'anys, li fou encarregada la lliçó inaugural del curs; en aquesta ocasió ens parlà de la ciutat metropolitana i la unitat de Catalunya; és bo, em sembla, rellegir els seus plantejaments i les seves idees (vegeu *Anuari 1990-91*, IEC, p. 9-32).

Pels motius abans expressats, la vida acadèmica del professor Lluís Casassas no és molt llarga, una vintena d'anys, però resulta tan densa en realitzacions com els treballs de recerca i d'aplicació que hem exposat breument. Des del curs 1972-1973 col·laborà ja en les tasques d'ensenyament i recerca del Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona, primer com a ajudant o encarregat de curs, després com a adjunt i titular; l'any 1986 fou nomenat catedràtic. Voldria subratllar que fou un puntal fonamental en l'afermament de l'àrea de coneixement d'anàlisi geogràfica regional. Caldria també insistir en la seva capacitat de crear, amb estudiants i alguns col·legues professors, grups de recerca. Aconsegueix, és clar, un bon nombre de deixebles —Jaume Font i Joan Tort, entre d'altres—, sempre interessats per problemes d'organització territorial, especialment a Catalunya. Un cop jubilat, ocupà a la Universitat de Barcelona el càrrec de Síndic de Greuges, en el qual mostrà de nou la seva sensibilitat i la seva experiència respecte a problemes socials ben diversos, tant en el pla individual com en el col·lectiu.

Fa un bon nombre d'anys, Lluís Casassas dedicà una part preferent de les seves activitats i il·lusions a la Societat Catalana de Geografia, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Formà part de la Junta des del 1969, en fou després secretari durant un decenni i, finalment, president des del 1985. Al cap de quatre anys, era nomenat membre de l'Institut d'Estudis Catalans.

A la Societat Catalana de Geografia renovà completament les tasques dutes a terme per aquesta filial de l'Institut, que es convertí sense dubte en una de les més actives i de més ressò social i científic. En els cursos i conferències participaren amb regularitat diversos professors estrangers, francesos i italians sobretot. La culminació de tot aquest conjunt d'activitats fou la celebració del I Congrés Català de Geografia el març de 1991. Lluís Casassas fou el president del Comitè Organitzador, i sobre la seva persona recaigué una gran part de les tasques de preparació i realització del Congrés. Poc després, foren publicades totes les conferències, ponències i comunicacions. El ressò científic i fins i tot popular que el Congrés tingué fou realment fruit de l'enorme esforç i la gran il·lusió de Lluís Casassas.

Permeteu-me encara una altra observació. Un fet sorprenent era que semblava que ell no tenia gaire en compte la feina feta; freturava, en canvi, pel que tenia entre mans i el que calia fer. Poques hores abans de morir parlava amb els seus col·laboradors i deixebles de les tasques que hom havia de realitzar en un futur immediat. Ens queden per sempre el seu record i les seves publicacions; per uns quants anys ens queda, a més, la culminació d'unes tasques que ell començà

i sobre les quals plana encara directament el seu estímul i el seu esforç.

DISCURS PRONUNCIAT EL DIA 11 DE JUNY DE 1993

Quan fa deu mesos, el juliol de l'any passat, el secretari general de l'Institut d'Estudis Catalans m'encarregà que reflectís en uns fulls la personalitat i l'obra de Lluís Casassas, que havíem perdut feia unes setmanes, vaig pensar immediatament en l'extraordinària tasca que havia fet i com els solcs del seu treball quedaven oberts cap a col·laboradors i deixebles i cap a un bon nombre d'estudiosos catalans —de geògrafs, sobretot—, i això durant un llarg període en un futur immediat.

M'heu de perdonar que cometi la indelicadesa de recordar els mots que llavors vaig escriure, però ho faig com a testimoni d'aquestes reaccions primàries, immediates, que hi ha després que et diuen que ha desaparegut una persona que era un amic que tenies al costat i un professional que veies gairebé cada dia. Són aquestes reaccions primeres en què veus ràpidament, molt ràpidament, diversos i contrastats fets, i que et queden, al final, quallades i definides, unes poques imatges; unes imatges que, si cal, un materialitza en uns pocs i en uns elementals mots. Pensàvem així, en aquells moments:

«Un fet sorprenent era que semblava que ell no tenia massa en compte la feina feta; freturava, en canvi, pel que tenia entre mans i el que calia fer. Poques hores abans de morir parlava amb els seus col·laboradors i deixebles de les tasques que hom havia de realitzar en un futur immediat. Ens queden per sempre», deia llavors, «el seu record i les seves publicacions; però per uns quants anys ens queda, a més, la culminació d'unes tasques que ell començà i sobre les quals plana encara directament el seu estímul i el seu esforç.» Això deu ser fruit —dic jo ara— d'una personalitat rica, on pensament i sentiment es barregen, on el treball científic seriós i ben fet va unit a una personalitat àmplia i diversa.

Reaccions primeres també d'altres amics, d'altres companys; reaccions espontànies, vives, que reduïen ràpidament uns pocs i simples records, que mostraven el ric ventall de valoracions contraposades —diríem millor, «complementàries»—, harmonitzades al voltant d'una rica i única personalitat. L'amic Tomàs Pou ens el presentava unes setmanes després, en un periòdic, com un exemple de compromís amb la racionalitat, que quedarà com una aportació científica de dignitat excepcional. Durant aquella setmana, sorprenentment, al-

guns —al marge o al costat de l'investigador i del professor— paraven, com ho feia el mateix recordatori, de l'*humanista* Lluís Casassas.

Jo recordo que, quan va presentar la seva tesi doctoral l'any 1976, un membre del tribunal va dir que aquell treball era també un manifest, i pot ser cert: les conclusions sorgien al final d'una freda reflexió, però podien ser l'inici d'una acció càlida i viva. Era, en aquest sentit, que, curiosament, unes conclusions d'una tesi doctoral es convertien en un manifest.

Era home, també, de sensibilitat i de sentiment. Quan, quatre anys abans de presentar la seva tesi doctoral, va presentar la seva tesi de llicenciatura, a l'encapçalament —m'hi vaig fixar i em cridar l'atenció també en la publicació— féu constar, significativament, uns mots de Josep Estalella, mestre d'ell a l'Institut-Escola, uns mots sorprenents que no tenen res a veure amb el contingut del treball. Diuen exactament així: «Aquesta és la clau de tot: l'amor a les coses com a promotor del seu coneixement; el coneixement de les coses com a causa de fer-les estimar».

I és tot això que volia recordar-vos i us volia suggerir en aquest acte, gairebé un any després de deixar-nos, però tan present i tan viu entre nosaltres, i encara potser més en aquest àmbit on diverses vegades vàrem escoltar-lo, on celebràrem el seu i nostre —però *seu* fonamentalment— Primer Congrés Català de Geografia; «primer», dit així, amb voluntat de perduració cap al futur (i ens ho adverteix en publicar els quatre volums). Més que d'una cloenda, es tractava d'iniciar —amb motiu d'aquesta publicació— una nova etapa que es voldria encara més fructífera i més esponerosa. El que ara vull és apuntar i encetar tan sols una anàlisi de la personalitat científica de Lluís Casassas.

Com a científic, com a personalitat científica, he de suposar que, com tants altres casos, la seva actitud degué ja iniciar-se dins l'àmbit familiar i desenvolupar-se després a l'Institut-Escola. Ell en parlava i jo en parlava també sovint amb ell.

Com a geògraf —suposo jo—, amb els antecedents d'un bon coneixement de Catalunya, al final dels seixanta entra a la Universitat, estudis que culmina ràpidament, el mateix any en què acaba la llicenciatura, presentant una tesi de llicenciatura i, uns pocs anys després, la tesi doctoral. Em recordava, malgrat tot, sovint antecedents que havia tingut en aquesta geografia, entre ells, per exemple, Solé Sabarís, no mestre a la Universitat, sinó curiosament mestre d'ell, professor

d'ell, en els estudis secundaris a l'Institut-Escola. Ja a la Universitat, té contactes amb Pau Vila, amb el qual col·labora en publicacions, especialment —com ens acaben de dir amb tot d'encert— sobre la ciutat de Barcelona. I té, al mateix temps —que és un fet que realment és molt característic d'ell—, contactes amb especialistes de matèries afins; contactes continuats, espontanis, rics en diversitat: amb historiadors —tenia una forta vocació vers els estudis històrics—, amb sociòlegs, amb juristes, amb arquitectes, amb economistes —a voltes amb uns lligams realment extraordinaris, com en el cas de l'economista Joaquim Clusa—, i estava preocupat perquè tots nosaltres, geògrafs i els altres, treballéssim d'una manera conjunta, fins a cert punt d'una manera paral·lela, per arribar a unes conclusions que fossin vàlides —després us en diré encara unes paraules. Contactes també amb gent de fora, amb gent de l'estranger, com ens ho acaben d'assenyalar. Jo voldria parlar del professor Georges Bertrand, aquí present, que ja simbolitza una relació amb les terres del sud de França, amb les terres meridionals franceses, tan unides històricament i en la mateixa actualitat —com se'n acaba de suggerir— amb Catalunya; de Paul Claval —ja citat—, de París, o la d'Adalberto Vallega, de Gènova, amb el qual en diverses ocasions havien treballat conjuntament.

Dins d'aquest àmbit científic, dins d'aquest context, caldria encara subratllar la seva gran capacitat de comunicació i de relació amb tothom, amb tot el ventall social: des de la gent del més alt nivell polític i acadèmic fins al més humil pagès —m'agrada parlar, com a geògraf, de «l'humil pagès». Segons sembla, el pagès té una relació amb una àrea concreta, reduïda i humil; en definitiva, té relació amb *humus* i amb *terra*. Ell agafava el ventall de tota aquesta gent i amb tots ells es comunicava i es relacionava, i, a més, era home d'un gran esforç, d'un esforç considerable; era un gran treballador. Ho saben els seus familiars —la seva esposa i els seus fills—; ho saben els companys i els amics; ho sé jo, que vaig tenir l'honor de dirigir-li diversos treballs, i no vull pas guardar-ho com un secret professional, sinó manifestar l'esforç extraordinari, el treball, les hores que hi va dedicar.

Alguns pensen que la ciència és com una espècie de coneixement infús; en absolut, la ciència és fruit d'un treball que, forçosament, ha de ser continuat, tenaç, intel·ligent —per descomptat; però continuat, tenaç, esforçat. Fou un gran treballador, amb un treball científic sempre al costat d'unes realitats i que sempre resultava —em sembla a mi— racional i vibrant, al mateix temps. D'altra banda, hi ha l'altre vessant, el vessant humà; aquest vessant que de nou es deu pastar en la formació com a infant —de nou caldria parlar de la fa-

mília, caldria parlar de l'Institut-Escola—, que arriba a florir en un gruix cultural considerable.

Lluís Casassas era un home d'una gran cultura i d'una diversa cultura, resultat de lectures, de converses —ah, el do de la conversa!, certes converses com a mètode per reflexionar, per intercanviar idees—, de viatges..., i tenia també, la seva personalitat, aquest do, aquesta actitud de servei a la gent, al poble, al seu poble, manifestada en facetes ben diverses, però sempre constant i al llarg de tota la seva vida, en activitats polítiques després de la Guerra Civil, als grups nacionals de resistència dels quals formà part en els difícils anys quaranta, en les seves relacions d'ensenyament —invoco el record de tants estudiosos, invoco el record del grup de continuadors i deixebles— i de relació i de servei —com us deia abans— amb tot el ventall de gent. Ell va fer aquestes divisions, aquests estudis científics, perquè tenia un sentit de servei a la ciutat —la ciutat és Barcelona—, a les ciutats, a les viles, als pobles, a les comarques, al país, a la gent tota d'aquest país —comprentent *gent* des de polítics a pagesos, des d'habitants de la muntanya a la plana; l'he vist també actuar en totes les ocasions amb la mateixa senzillesa i la mateixa fecunditat en la conversa amb col·legues, amb professors, amb investigadors del país i estrangers.

Jo simplement he assajat de suggerir, d'apuntar, d'evocar la rica i diversa personalitat de Lluís Casassas, al voltant d'aquests dos eixos que per ell eren complementaris i s'harmonitzaven: la personalitat científica i la personalitat humana. Hem volgut també recalcar aquesta capacitat de conversa i d'aplegament. Ho recull molt bé la conferència que va donar aquí mateix en inaugurar el Primer Congrés Català de Geografia: «Estem convençuts que aquest ha de ser el Congrés del reencontre dels que sempre s'han sentit atrets per problemes territorials de Catalunya. Es vol contribuir, amb el Congrés, a fer que desapareguin les pugnes constants amb les disciplines veïnes, perquè hom és conscient que l'única manera de no quedar endarrerits i desvaloritzats és efectuar un treball en comú i és procurar de realitzar la incorporació recíproca de les idees, dels mètodes o de les teories procedents d'altres ciències preocupades per qüestions semblants». I parlava, també amb uns caires especials, d'aquell organisme, d'aquella institució que va ser, en definitiva, l'última mostra del seu esforç, que era aquesta Societat Catalana de Geografia. En vull parlar també en aquesta ocasió; són els seus últims mots: «Ens agrairia pensar que, amb aquest procedir, som fidels a una conducta constant de la Societat Catalana de Geografia i, especialment, a l'exemple dels nostres mestres més immediats. Crec que no es poden oblidar mai les ensenyances; cal desgranar aquest rosari de respec-

te, de tolerància, de dedicació, de rigor, de rectitud, d'enteresa, d'esforç, de generositat, de desinterès, d'abnegació». D'altra banda, així parla dels seus mestres, «la presència dels quals és constant en el nostre pensament, i avui, si és possible, encara més, com és permanent el record del seu saber treballar incessant, enamorats com ho foren de la convivència, de la fermesa moral, de la ciència que cultivaven» —en aquest cas, la geografia— «i de la plenitud total del nostre país».

I torno a parlar —i amb això acabo— purament com a geògraf, com a professional. En definitiva, si ell era membre de l'Institut d'Estudis Catalans, ho era perquè dedicà part de la seva tasca, la part més noble, més ferma, més raonada, més esforçada, a la geografia; és com a tal que formava part de l'Institut d'Estudis Catalans. Torno a recloure'm, dins d'aquesta ciència i dins d'aquest seu quefer diari, en la conferència inaugural del Primer Congrés Català de Geografia, pronunciada en aquest mateix àmbit l'11 de març de 1991 —no fa pas molt temps. Deia: «No es pot negar que avui, a Catalunya, la geografia travessa un moment important». Amic Casassas, ara que no ets aquí, però que encara hi ressones i encara hi ets, simplement jo afegeixo: sort hem tingut de comptar amb personalitats tan riques com la teva, tan esforçades, tan exigents, tan vibrants, tan humanes!

Sort n'hem tingut, a la geografia catalana, de comptar-hi ja fa una bona colla d'anys, i de seguir comptant-hi encara vers el futur!

Joan Vilà i Valentí
Membre de la Secció de Filosofia i Ciències Socials